

KARO METO DIENORAŠTIS

[...]

Rozalimas, 1917 m. rugsėjo 22 d.

Kaip maža gali žmogus tokioje suirutėje gyvendamas!.. Galvoju šitaip dažnai ir blaškaus kaip mirtinai sužeistas paukštis... Atsigauna širdis tik, kada jaučiu ką nuraminusi, kam patarnavusi.

Tokia mano malda. Kitaip melstis nemoku. Bet be tokios maldos ir gyventi negalėčiau.

Rozalimas, 1917 m. rugsėjo 24 d.

Vakar pirmą sykį paėmiau „Lietuvos Aidą“. Tebūnie tas spindulėlis tekančios aušros pranašu!

Ir vėl buvo tarnaitė iš namų atvykusi. Nuo mano pabėgimo „plennikai“ pas mus nesirodo. Tik siaučia aplinkui. Kur su žmonėmis pasikalba, giria mane ir mano namiškius. Mes visi esą geri žmonės ir nieko bijotis neturj. Gal tai gudrumas mane namo parkviesti?.. O gal ir tiesa?.. Jei būtų norėję tikrai pulti, būtų galėję didesniu būriu ateiti... Gal tik tas vienas ištvirkėlis, žmonių „baisysis“ vadinamas, užsigeidė mano nesamų turtų ir aukso?.. Gal jis vienas, pasitelkęs sėbrų, ėjo plėšti?

Tačiau „atsarga gėdos nedaro“, beveliju Razalime pasilikti, nekaip jų globa ir gailėstingumu pasitikėti.

Šiais laikais ir geri žmonės krypta į blogą pusę. Kokie laikai, tokie būna ir žmonės. Reikia susipratimo ir tvirto nusistatymo, kad pasisektų neiškrypti sunkioje gyvenimo būklėj. O ko gali norėti ir reikalauti iš puslaukinių, gyvenimo verčiamų bastytis girioje ir, kaip žvėrys, medžiojamų?

Ligos, plėšimai, – plėšimai, ligos. Apie kitą žmonės dabar nė nešneka.

Kruvinoji, plėšikai, tikras badas – tai didžiausi dabar mūsų krašto valdovai.

Tarnaitė pasakojo, kad Girelės (sodžius prie pat Puziniškio) gyventojai visi lig vieno duonos kąsnio nebeturi. Kad būčiau namie, manyčiau šiaip taip. O dabar?.. Galiu tik ištarti: nuo karo, bado, maro ir ugnies – gelbėk mus, Viešpatie!

1918 m. sausio 2 d.

Praėjo Kalėdos... Kokios Kalėdos galėjo būti tais laikais, kada žinai, jog aplinkui daugybė tokių žmonių, su kuriais reikia kiekvienu kąsniu dalintis, kiekvienu, kurio dar galima išsižadėti, nes atliekamųjų kąsnių jau nebeliko... Ir pasidalinus jauti, kad vargo jūros nesumažinai.

Ir Naujų Metų diena ne kitaip praslinko. Tik Jurgio Saulio, kursai yra dabar Tarybos nariu, laiškėlis sužibėjo aukso spindulėliu apsupusiose mane tamsybėse. Saulio linkėjimas, kad susilaukčiau savo augintinių laisvoje tėvynėje, laisvoje Lietuvoj, pataikė tiesiog į širdį. Ir verkiau, tik ne nusiminimo ir ne liūdesio ašaromis, tokios ašaros jau išseko... Ir vaizduotė nesulaikoma skrido į kažį kokias dausas... Ir visa pasijutau apimta nenuveikiamo troškimo tikėti ir tikėti, kad mes pavargėliai, mes kankinami, kryžiuojami atsідūrėm ties kažį kokiais stebuklingais vartais, pro kuriuos išėję tapsime tokiais, kokius mums, veikėjams, rodė mūsų jaunų dienų sapnai, kokius trokšdami išvysti nesigailėjome subrendę nė sveikatos, dėl kurių jokia auka ir joks vargas nebuvo mums per daug sunkus.

Tik toks jausmų pakilimas neilgam. Ir vaizduotės sparnai ne geležiniai... Pragyventų įspūdžių sunkumas girnų akmenimi tuos sparnus slegia ir netrukus priverčia juos nusvirtinti, pailsusius susiglausti. Pikta abejonė pakėlė galvą. Argi?! Argi iš tikrųjų tektų ir mano gyvoms akims dar laisvos Lietuvos stebuklą išvysti... Išvysti nors pro ašaras?.. Negaliu apie Lietuvos laisvę galvoti, negalvodama apie Povilą

Višinskj. Kam jis jau kapuose?!. Be jo, rodosi man, ir mūsų laisvė nepasieks to skaistumo, kurį užsitarnavome keldami krašto ir galo nematantį vargą... Yra dėl to žmonių, kurių mirtis visos tautos gyvenimui padaro niekada ir niekuo neužtaisomą spragą...

— — —

Šiaip Naujų Metų diena davė man pasitenkinimo. Mano kursų mokiniai, ypač tą dieną, ir įsitikino, ir aš pamačiau, kad padarė, palyginti, didelę pažangą. Aritmetikoj jau tiek pažengė, kad lengvai parašo ir didžiausius skaičius ir pirmus du veiksmus atlieka, net mažus uždavinius sprendžia, o mėnesį atgal nemokėjo nė skaitmenų rašyti.

Pasirodė mūsų jaunuomenės neapsakomas noras mokytis. Turiu iš viso 44 kėdes, kurias galiu duoti mokiniams sėdėti, tai jau visos užimtos. Du dideli valgomojo kambario stalai apsėsti, ir vienas koridoriuje ties plačiai atidarytomis durimis, kad ir ten sėdintieji mokiniai mano balsą girdėtų.

Daugumas – suaugusios merginos ir vaikinai.

Darbuojamės be jokios pertraukos nuo pusės trečios, kartais nuo trečios iki devynių, kartais ir iki pusės dešimtos. Pastebėjau, kad su neįprastais galvoti reikia būtinai su kiekvienu skyrium pasikalbėti, prie kiekvieno skyrium galvojimo prisitaikinti. Gal tai padaro ir mokinių amžiaus skirtumas: juk pradėdant nuo dvylikos metų mokinių amžius tiesiog laiptais lipa iki trijų dešimčių su viršumi. Seniausios yra merginos... Su jomis sunkiausias darbas, jos ir paslenka sunkiai. Jų amžiaus yra ir vaikinai, ir jam sunku, bet vis jau paslenka geriau.

Pasibaigus pamokoms, leidžiu kartais pašokti, pažaisti, bet ne visados.

Daug vargo su tais, kuriems vietos nebeturiu. Valgomojo kambario langai išeina į verandą, tai, prasidėjus pamokoms, žiūrėk, ir stovi eilė palangėjų, ir žiūri, kaip kiti mokosi... Taip prašo juos priimti, jog pagaliau sutikau, kad stovėtų viduje ir klausytų... Pasidarė mišinys: ir mokiniai, ir klausytojai. Turiu prisipažinti, laikosi visi pavyzdžiai.

Širdy juokiuos iš vokiečių Schulmeisterio (mokyklos vedėjo, žinoma, liaudies mokyklos), nes ir toks tipas yra dabar tarp apsigyvenusių pas mane kareivių. Skaičiau ne sykį ir girdėjau, jog Prūsijoje mokiniai mušami, bet nelabai tam tikėjau, žinodama, jog vokiečiai nesidžiaugia kitataučių simpatija; o spausdintas žodis ne visada yra teisingas, taip pat kaip ir gandai.

Patikėjau tik dabar, kada tas mokyklos vedėjas panorėjo mane mokyti. Išvydęs vieną sekmadienį, netrukus po savo atsidanginimo, jog stalai statomi, kėdės nešamos ir renkamos iš visų namų, paklausė, kam tai daroma. Paaiškinau, jog vedu šventadienio kursus. Tada paklausė manęs, ar aš turiu „Stock“ (lazdą). Atsaciau ramiausiai, jog geografijos kol kas nepradedu dėstyti, nes noriu, kad mokiniai pirmiausia išmokytų skaityti ir bent pirmus keturius veiksmus spręsti.

– Ne, ne, – sako jis man. – Jau patirtas dalykas, kad jei mokytojas dėstydamas laiko lazdą šaly savęs padėtą, tai mokiniai geriau klauso... O kuris užsiimtų pašaliniu dalyku, tam galima... – ir čia labai reikšmingu rankos judėjimu parodė, kad galima tokį mokinį ne visai švelniai lazda paglostyti.

Nusijuokiau ir paaiškinau:

– Mūsų šaly tokios mados nėra, kad lazda mokyti. Mūsų mokiniams užtenka žodžio.

Numojo ranka senis:

– Pamatysime!

– Pamatysite! – atrėmiau.

Visą pamokų laiką stovi tas mano Schulmeisteris, lyg sargyba, ir klausos, ir žiūri. Gal ir iš tikrųjų sargyboj, ar mokau vokiečių kalbos, ar pildau sąlygą, kuria man leista mokyti. Kai mokiniai pusėtinai nuvargsta, apie devintą valandą, liepiu jiems knygas, sąsiuvinius užvožti, ir pradėdame chorą, paskui kiekvienas atskirai kartoti:

– *Guten Morgen, danke, das Buch, die Feder, das Heft, das Haus, die Schule ir t. t.* Bent dešimt žodžių

kiekvieną sekmadienį šitaip išmokstame.

Vargą turime dar su lenta. Iš pradžių kabindavau popierio lakštą ant krosnies ir rašydavau. Dabar vienas mokinytis, amatninkas stalius, padarė mažulytę lentelę. Dažų nėra, tai kažki kaip sugalvojo ją nujuodinti, – o mums visiems ir džiaugsmas, ir nauda.

Kada šiandien visi mokiniai paeiliui gana sklandžiai toje lentutėje darė sudėties ir atimties veiksmus, mačiau, kaip akis pastatęs sekė juos mano Schulmeisteris.

Išsiskirsčius mokiniams, tyčia pakviečiau, kad ateitų pasikalbėti, ir paklausiau:

– Ar jūs per penkias, šešias pamokas daugiau išmokote savo analfabetes?

Nusijuokė balsiai ir tiek teatsakė:

– *Ja, ja, die Litauer sind begabt und Sie geduldig.* (Taip, taip, lietuviai gabūs, o tamsta kantri.)

1917 m. rugpjūčio 24 d.

Vėl buvo atėjęs anas liūdnas, simpatingas kareivis. Esu tikra, kad jis supranta to karo prakeikimą.

Buvau atsisėdusi vejoje ties gėlių ežele ir rinkau našlaičių sėklą. Saulė, vakarop nuslinkusi, neplėskė, jos šviesa sunkėsi per rūką. Skaičiau laikraščiuose, jog saulėje atsiradusi dabar kokia ypatinga didelė juoda dėmė, todėl saulutė ir žiūri į mus lyg per kokį šydą. Šiaip ore buvo tokia tyla, kad jau iš tolo pasigirdo geležinių vinių prisagstytų padų mynimas. Iš karto supratau, jog eina anas liūdnas kareivis, nes jo kojos, kad ir jaunos, kažin kaip sunkiai velkasi... Gal nuo žaizdų?.. Nežinau.

Netrukus išvydau iš tikrųjų jį į kiemą įeinant.

– Karininkai siunčia jums laikraščius, – ir išėmė geroką pundą iš savo kišenės.

Padėkojusi paklausiau:

– Pieno nori atsigerti?

Nusišypsojo savo ramia liūdna šypsena, kuri kaskart jam visą pilką veidą lyg koku žiburiuku nušviečia.

– Kodėl ne?.. Jei duosi.

Nusivedžiau jį į verandą. Valgė ir šįkart tylėdamas, ir nedaug. Pasiėmęs iš kertės savo šautuvą, pridėjo pirštus prie kepurės dėkodamas, drauge ir atsiveikindamas. Paskui stabtelėjo, lyg ką prisiminęs:

– Daugiau čia nebesilankysiu. Rytoj anksti išeiname.

– Kur eisite? – paklausiau.

– Vėl, turi būti, į frontą...

– Linkiu tamstai, kad tamstos šautuvas nė vieno priešo nenušautų ir kad priešo kulka tamstos nerastų...

Nusišypsojo, kaip jis vienas, rodosi, šypsoti moka, taip nepaprastai. Rodėsi, kad jo siela rauda, tik jis prisiverčia veido raumenis taip sutraukti, kad išrodytų, jog jis patenkintas. Pervėręs kažki kaip šautuvą per ranką, nulipo nuo verandos ir sustojo akis į girią įrėmęs, nors aišku buvo, kad jis daugiau į savo sielą žiūri, nekaip į apylinkę. Pastovėjęs ėmė savo gražiu, giliu balsu pusbalsiai daugiau į save, nekaip į mane kalbėti:

– Tik tas gali lengva širdimi kalbėti, kad karas tęsis dar metus, kas fronte nėra buvęs. O! Koks ten žodžiais neišreiškiamas vargas! (*unaussprechlicher Elend!*)... Rusų karininkai kareivius eilių eilėmis varo tiesiog į skerdyklą... Į mūsų kulkosvaidžių, mūsų patrankų ugnį... Laukai paskui lavonais nukloti... Arba, kada anglai paleidžia savo šarvuotus automobilius į mūsų kareivių eiles... Nuo penkiolikos iki dvidešimt penkių tokių milžinų atatrenkia spjaudydami ugnimi... Jie irgi visa, kas kely pakliūva, nušluoja, nužudo... Tik mūsų didžiulėms patrankoms... Ir tai tik, kada joms pasiseka laimingai pataikyti... sekasi tuos milžinus vežimus sustabdyti, sutrupinti... Visur vargas ir vargas... Ir žodžiais neišreiškiamas baisumas... Ir tas badas!.. Suaugusieji dar kelia jį... bet vaikai – kūdikiai!! Berlyne arba Hamburge?! Nėra ko nė sakyti. Daugumas gyventojų juk minta tik vienais griežčiais (*Schnitt kohl*)... Kas bus iš tokios žmonių kartos?..

Jo kalba, veik rauda, vertė mane būtinai galvoti apie jo namie pasilikusius broliukus, sesytes, kurių vien prisiminimas, matyti, vargšui kareiviui skausmais vėrė širdį.

Nedidelio ūgio, bet grabštaus kūno sudėjimo, papilkavusiu veidu, palšais kareivio drabužiais, rimta ir liūdna mintimi akyse, šitaip laikydamas vamzdžių žemyn nusvertą šautuvą, išrodė lyg modelis baro nusivylimo idėjai išreikšti.

– Dar mes, vokiečiai, kovojame gindami gimtąją šalį, gindami savuosius, brangiuosius, nuo priešo... O jūs, lietuviai?!

Nuo girios į mane atkreiptos akys sužabavo lyg per ašaras gilios užuojautos jausmu. Pastebėjau tada, kad jo veido bruožai ne tiek buvo gražūs, kiek gražino juos minties gilumas ir jautrumas:

– Nesu matęs niekur kitos panašios tautos, – tęsė toliau. – Juk visi bemoksliai... O kaip jie viską patys pasidaro! Ir namus pasistato, ir kitas trobas... Ir visados patys. Ir visas padarynes pasitiekia... O moterys?.. Ir verpia, ir audžia, ir mezga, ir siuva. Ir ko jos nemoka?..

Kas būtų, kad mūsų, Vokietijos, liaudis būtų palikta šitaip be mokslo... Tikrai, nieko nemokėtų pasidirbti. Mes mokame tik tai, ko mus išmokė... Ir šiaip lietuviai kokios geros širdies visi... Nekalbu apie išimtis. Piktadarių kiekvienoje tautoje yra...

– Iš kur Tamsta esi? – paklausiau.

– Visi, kiek čia dabar mūsų yra, arba hamburgiečiai, arba meklemburgiečiai.

– Tai Tamsta namie kalbi „platt deutsch“?

– Visi mokame, o liaudis namie visados šnekasi „platt deutsch“.

– Ir skaitai savo Fritzą Reuterį?

Nusišypsojo taip linksmi, kaip nesitikėjau, kad jis mokėtų šypsotis. Matyti, tuo priminimu netikėtai priartinau jį prie tėviškės, prie tų brangiųjų, kuriuos savo šnekoje minėjo... Ir, veikiausiai, labai ilgėjosi.

– Ir Tamsta pažįsti Fritzą Reuterį?! – paklausė nustebęs.

Mačiau, kaip jam malonu buvo toje jam tolimoje ir svetimoje šalyje susitikti su savo branginamojo rašytojo vardu.

Iš sodiečių, pas kuriuos šis kareivis buvo apsigyvenęs drauge su kitais savo draugais, patyriau, kad jis esąs vachtmeisteris. Negalėjo su niekuo susikalbėti, bet savo malonumu, ramiu elgesiu visų širdis prie savęs patraukė. Gretinosi labiau prie pačios šeimininkės, suaugusių dukrų motinos. Dažnai priėjęs glostydamo jai pečius, maloniu ir liūdnu balsu tardamas:

– Matka! Matka!

– Man vis rodės, kad jis tada apie savo motiną galvodavo, – pasakojo man pati šeimininkė, – tai ir sakydavau:

– Vargšas tu, vaikelis, – tik kažin, ar jis suprasdavo?

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, *Karo meto dienoraštis*, sudarytoja Jerutė Vaičekauskienė, Panevėžys: E. Vaičekausko knygyno leidykla, 2008.